
Neprostopná cesta do elit zvyšuje šance komunistů

Neprostopná cesta do elit zvyšuje šance komunistů

Potomek vzdělaných rodičů má třináctkrát vyšší šanci na univerzitní diplom než dítě z dělnické rodiny.

Velká část Čechů před sebou nevidí perspektivu. Americký sen, že dna na vrchol, je v domácích poměrech uskutečnitelný jen výjimečně. Právě vědomí možností omezených jen vlastní inteligencí a pílí, nikoliv prostředím, do kterého se člověk narodil, zvyšuje motivaci lidí. Tam, kde příležitosti chybí, se otevírá prostor pro populisty, v českém případě pro komunisty. "Hospodářská a duchovní devastace, která zdaleka nebyla za uplynulých patnáct let odstraněna, tíživé sociální problémy, které lidé nejsou schopni odstranit vlastní iniciativou, společně vytvářejí politickou kulturu a mentalitu, která bytostně tíhne k extremismu. Obrací se proto k typické marginální straně, kterou je v současné české politice KSČM," říká sociolog Ivo Budil ze Západočeské univerzity v Plzni.

Důkazy nerovnosti

Nerovnost v české společnosti je přitom dílem komunistického režimu. Podle studie Petra Matějů komunisté v padesátých letech rozbili staré elity a dítě z dělnické rodiny mělo před rokem 1968 poloviční šanci studovat oproti potomkům vysokoškoláků - podobně jako tomu je dnes v anglosaských a skandinávských státech. Za normalizace ale dokázaly nové elity prosadit na univerzity své rodinné příslušníky. Při pádu komunistického režimu už měly děti vysokoškoláků osmkrát větší šanci studovat než dělnická mládež. Nový režim pouze nedokázal nerovnost odstranit a naopak ji prohloubil. Dítě z dělnické rodiny má dnes už třináctkrát nižší šanci na univerzitní diplom než potomek vzdělaných rodičů.

Podařilo se sice rozšířit nabídku studia na trojnásobek, další příčinou nerovností se ale stal regulovaný trh s byty. Především pro mládež z venkova může být stěhování nepřekonatelný problém - sehnat v Praze nebo Brně pronájem pod pět tisíc je unikát. "Současné podmínky na trhu od stěhování významným způsobem odrazují," říká expert Sociologického ústavu na bydlení Martin Lux. Pokud student po přijetí na školu nezíská kolej, může to být podle Luxe významný faktor, který od studia odradí. Některé vysoké školy přitom mohou v kolejích ubytovat jen pětinu svých studentů. Lux doporučuje problém řešit vyplácením stipendií pro chudé studenty, více než na stát ale spoléhá na samotné univerzity či nadace.

Důsledkem je, že země nedokáže využít schopností svých občanů. Na to, že velké rozdíly ve vzdělání ohrožují ekonomickou prosperitu, upozornil mezinárodní výzkum gramotnosti SIALS už v roce 1998. Srovnání ze zeměmi OECD ukazují, že pokud jde o vzdělání, hospodářskému růstu nejvíce prospívá takzvaná funkční gramotnost, tedy schopnost využívat písemné informace v pracovním i soukromém životě. Její úroveň u jednotlivých občanů závisí na délce univerzitního studia. Česko se logicky ukázalo jako země, kde má vysokou úroveň funkční gramotnosti jen pětina občanů, většina je ale hluboce pod průměrem vyspělých zemí.

Vysoce selektivní systém vzdělávání potvrdil i výzkum PISA 2000, který prokázal nerovnost už u středoškolské populace. Nedostatečnou schopnost porozumět psaným textům odhalil u více než poloviny učňů, přinejmenším průměrné znalosti v mezinárodním srovnání prokázali všichni studenti gymnázií a 90 procent žáků středních odborných škol. Česko, Německo a Maďarsko mají ze sledovaných zemí OECD největší problém v tom, že školní výsledky záleží na vzdělanosti a ekonomické úrovni jejich rodičů.

Jak překonat minulost

Pokud se nenajde recept na překonání nerovností, může se podle západočeského děkana Budila sociální rozpolcenost utužit do stavu, kdy ji nebude možné překonat: "K něčemu podobnému došlo na Sicílii a v jižní Itálii a nyní se zdá, že k tomu dochází na území bývalého východního Německa. Vyřešit potíže přitom nepomůže pomoc z centra, lidé se sami musí naučit vytvářet bohatství."

Politická elita dosud odmítala všechny cesty, které by vedly k překonání sociální rozpolcenosti - vedle školního například založení neuniverzitních vysokých, anebo likvidaci kvót, které nutí téměř polovinu mladé populace nastoupit do učení. Na možné ekonomické důsledky poukazuje hlavní ekonom Komerční banky Kamil Janáček: "Pokud by měly zahraniční společnosti zájem o vzdělané zaměstnance, nenajdou dnes na českém trhu práce dostatečnou nabídku."

Důvody, proč v méně rozvinutých zemích politici, jednotlivci i podniky často jednají tak, že to škodí jim samotným, vysvětlil ve své esejí "Postoje, hodnoty, přesvědčení a mikroekonomie blahobytu" harvardský profesor a poradce americké vlády Michael Porter: "Krátkodobé zájmy mohou vést k rozhodnutím a způsobu jednání, které odporují dlouhodobým zájmům," vysvětluje paradox Porter. Jako jednu z hlavních příčin uvádí fakt, že kultura národa je silně ovlivněna starými idejemi. "Ve dvacátém století existovalo mnoho teorií blahobytu včetně centrálního plánování. Takové ideje

působí přes vzdělávací systém, vliv intelektuálů a představitelů vlády a hluboké kořeny ve společnosti mají i na tisíc jiných způsobů. Zároveň vládne u politických vůdců nevědomost o způsobu fungování mezinárodního hospodářství. Nevědomost vyvolává vakuum, ve kterém se drží ona stará přesvědčení." Překonat předsudky je podle Portera v první řadě úkolem politiků.

ČSSD proti změnám

Tady by mohl být nadějí pragmatismus Stanislava Grosse, proti dosud vyhraněnému ideologickému přístupu. Gross zatím neřekl, co si o školním a vzdělání myslí. Nepodpořil však ani ideologický názor, který tvrdě prosazoval Špidla. Odstupující premiér označil ještě po své rezignaci zavedení školného (spolu s rovnou daní, poplatky u lékaře a povinným důchodovým spořením u soukromých fondů) za součást konzervativní revoluce, která hrozí Česku po vítězství ODS ve volbách. "Konzervativní revoluce prostě odmítá solidární přerozdělení a koncipuje sociální politiku na způsob politiky policejní. Transfery v rozpočtu se odehrávají nikoli jako investice do rozvoje lidského potenciálu, ale jako investice do bezpečnosti těch, kteří jsou nahoře," vysvětlil svůj názor Špidla.

Lenka Zlámalová, Petr Holub